

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΥΜΒΙΩΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ, ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ

Α. Κοινὰ γνωρίσματα εἰς τὰς συμβιώσεις

Ὅταν παραβάλη κανεῖς τώρα τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων, τὰς συμβιώσεις ζώων καὶ τὰς συμβιώσεις φυτῶν, τὰς ὁποίας ἀνέλυσα, ἀνακαλύπτει ὅτι ἔχουν μερικὰ κοινὰ γνωρίσματα. Τὰ κυριώτερα εἶναι ἡ ἀλληλεξάρτησις τῶν συμβιούντων, ἡ ὀργάνωσις τῆς συμβιώσεως καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ ἰσχυροῦ.

1) Ἡ ἀλληλεξάρτησις εἶναι φανερά: εἶναι ἐν πρώτοις ἀλληλεξάρτησις πρὸς τὰ ἔξω, οὕτως εἰπεῖν ἕνας συνασπισμὸς πρὸς τὰ ἔξω, καὶ δεύτερον ἀλληλεξάρτησις πρὸς τὰ ἔσω, ἡ ὠφέλεια τοῦ ἑνὸς διὰ τοῦ ἄλλου μεταξὺ τῶν συμβιούντων. Εἰς τὰ φυτὰ, εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς λειμῶνας, τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι, ὡς φαίνεται, τόσον σπουδαῖον, καθ' ὅσον ἕκαστον ἐκ τῶν φυτῶν, τὰ ὁποῖα συμβιοῦν, ζῆ καὶ μόνον του· ἀλλὰ κατέδειξα ὅτι ἐκ φύσεως ἡ συμβίωσις τῶν φυτῶν εἰς δάση καὶ εἰς λειμῶνας παρέχει εἰς αὐτὰ καὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ πρὸς τὰ μέσα ὄφελος ἀσφαλείας καὶ διατροφῆς. Ἡ ἀλληλεξάρτησις εἶναι ὅμως ἀναμφίβολον γεγονὸς κατὰ τὰς συμβιώσεις ζώων καὶ τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων, καὶ ὅχι μόνον πρὸς τὰ ἔξω ὡς συνασπισμὸς κατὰ ἐχθρῶν καὶ διὰ ἐχθρικὰς ἐπιδρομάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔσω, εἰς τὰ ζῶα μὲν, ὅσα ζοῦν ὁμαδικῶς, ἀπλῶς ἕνεκα τῆς ψυχικῆς ἀνάγκης συμβιώσεως, εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲ καὶ ἕνεκα προσφυγῆς τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Δὲν θὰ εἰσέλθω περισσότερον εἰς τὸ ζήτημα⁽¹⁾.

1. Πρὸβλ. ἀνωτέρω σελ. 60, 62, 67.

2) Ἡ ὀργάνωσις. Πρῶτα - πρῶτα τονίζω, ὅπως εἶναι πλέον καὶ εὐνόητον, ὅτι, ὅταν λέγομεν συμβίωσιν, δὲν ἐννοοῦμεν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦμεν τὴν ἀπλὴν συνύπαρξιν ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, ἀλλὰ τὸν βίον ἀπὸ κοινοῦ, τὸν βίον ἐν σχέσει τοῦ ἐνὸς ἀτόμου μὲ τὰ ἄλλα, ὅποτε ὑπάρχει ἀκριβῶς καὶ ὠργανωμένη συμπεριφορὰ τοῦ ἐνὸς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου⁽¹⁾. Σαφηνίζω τὰ ὅσα λέγω δι' ἀπλοῦ παραδείγματος: ἄς ὑποτεθῆ ὅτι κάπου κάθηνται ἐπὶ ἐνὸς θρανίου δύο, τρεῖς... κωφοὶ καὶ ταυτοχρόνως καὶ τυφλοί, οἱ ὅποιοι ἐξ ὑποθέσεως δὲν ἔχουν καὶ τὸ (συν-) αἴσθημα τῆς ἀφῆς· οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν συμβιοῦν καὶ δὲν εἶναι ὠργανωμένοι, ὁ καθένας ἀπ' αὐτοῦς κάθεται ἐκεῖ ὡσάν γὰρ εἶναι μόνος του καὶ κάμνει ὅ,τι θέλει. Ἀπεναντίας συμβιοῦν δύο καὶ περισσότεροι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι καὶ μόνον τυχαίως συναντῶνται καὶ ἀνταλλάσσουν ἔστω καὶ δύο λέξεις ἢ καὶ μόνον ἀλληλοκοιτάζονται· αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τότε ἀμέσως καὶ ὠργανωμένοι, διότι ἀκριβῶς λαμβάνει στάσιν ὁ ἓνας ἀπέναντι τοῦ ἄλλου, δεικνύουν τρόπους συμπεριφορᾶς, ἴσως φιλικᾶς, ἴσως ἐχθρικᾶς, ἢ ὑποταγῆς, ἢ ἐξαρτήσεως, ἴσως ἐρωτικᾶς κτλ.

Ἔτι λοιπὸν εἰς τὰς ομάδας τῶν φυτῶν, εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς λειμῶνας, ὑπάρχει ὠργανωμένος βίος, εἶναι βέβαια, ὅπως καὶ ἐτόνισα, μᾶλλον ὑπόθεσις παρὰ ἀντιληπτὴ πραγματικότης· ἀλλὰ, ὅπως ἐπίσης ἐτόνισα, δὲν εἶναι δυνατὸν καὶ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐδῶ κάποια ὀργάνωσις, ἔστω καὶ ἀφανής⁽²⁾. Εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων καὶ εἰς τὰς συμβιώσεις ζώων εἶναι φανερώτατον ὅτι ὑπάρχει μία ὀργάνωσις, ἀδιάφορον δὲ εἶναι, ἐὰν συμβιοῦν μόνον δύο ἢ καὶ περισσότερα ἄτομα καὶ ἐὰν ἡ συμβίωσις εἶναι παροδικὴ ἢ διὰ βίου. Τὸ κατέδειξα εἰς τὰ προηγούμενα ἀναλύων τὰς συμβιώσεις καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

3) Ὁ ἰσχυρός. Τρίτη σπουδαία ὁμοιότης εἰς ὅλας τὰς συμβιώσεις εἴτε ἀνθρώπων εἴτε ζώων εἴτε καὶ φυτῶν εἶναι ἡ παρουσία ἐν ὅς ἰσχυροῦ, ὁ ὅποιος παρουσιάζεται ἀκριβῶς καὶ ὡς

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 4.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 67.

κανονίζων καὶ διοικῶν τὴν συμβίωσιν. Δὲν εἶναι πάντως ἀσήμαντος ἡ ἰσχυρὰ δρῶς ἀπέναντι τῶν πέριξ αὐτῆς ἀναπτυσσομένων δένδρων. Εἰς τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερόν : ὁ ἰσχυρὸς ἐπιβάλλεται, ἄρχει, κατευθύνει τὴν συμβίωσιν καὶ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τ' ἄλλα ἄτομα τῆς συμβιώσεως, ἕξ ἐνστίκτου εἰς τὰ ζῶα, ἕξ ἐνστίκτου καὶ μὲ συναίσθησιν διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐννοεῖται ὅτι, ὅταν λέγω «ὁ ἰσχυρὸς», ἐννοῶ τύπον, διότι πρόκειται πάντοτε περὶ ἰσχυροῦ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἡμέρας· παρουσιάζεται πάντοτε (ἢ εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιασθῇ) καὶ εἰς τὴν ἀγέλην καὶ εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων ἀντίπαλος τοῦ ἰσχυροῦ, ἕως ὅτου καταφανῆ τίς θὰ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁ ἰσχυρὸς. Ἐπίσης δὲν πρόκειται κατὰ τὸν τύπον «ὁ ἰσχυρὸς» μόνον περὶ ἑνὸς ἀτόμου. Περὶ ἀτόμου πρόκειται μόνον εἰς τὰ ζῶα, ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀγέλης (ἴσως καὶ εἰς τὰ δάση ἐντὸς μιᾶς οἰασδῆποτε περιοχῆς)· ἐδῶ πρόκειται περὶ βίου ἕξ ἐνστίκτου καὶ δὲν παρουσιάζεται συνασπισμὸς πρὸς ἀνατροπὴν ἀπὸ κοινοῦ τοῦ ἰσχυροῦ. Αὐτὸ ὅμως συμβαίνει εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι καθοδηγοῦνται ἀκριβῶς διανοητικῶς· εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ γίνεται καὶ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ὁμαδικῶς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσθενεστέρους (στάσις, ἐπανάστασις, ἐμφύλιος πόλεμος). Οὕτως ἢ ἄλλως τὸ ζήτημα δὲν ἀλλάσσει μορφήν : εἰς τὰς συμβιώσεις ὑπάρχει πάντοτε ἓνας (ὁ) ἰσχυρὸς. Νὰ μὴ ἀπατᾶ ἡ ἐξισωτικὴ τάσις εἰς τὰς δημοκρατικὰς λεγομένας συμβιώσεις ἀνθρώπων· οὐδαμοῦ ἐλλείπει ὁ ἰσχυρὸς, ἐντὸς τῆς δημοκρατικῆς συμβιώσεως ὁ ἰσχυρὸς εἶναι (ἐν διακρίσει ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ μοναρχίαν) ἡ λεγομένη πλειοψηφία, ἡ ὁποία καὶ ἐπιβάλλεται.

Ὁ δὲ ἰσχυρὸς καὶ κυριαρχεῖ. Δηλαδή ὁ ἰσχυρὸς δὲν εἶναι μέσα εἰς τὴν συμβίωσιν ἀπλοῦς τύπος, εἶναι ὁ παρά γ ο ν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν στάσιν τοῦ ὅλου, τῆς συμβιώσεως, αὐτὸς ὁργανώνει τὴν συμβίωσιν. Ἄς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ σχετικῶς ἀπλουστάτη συμβίωσις, ἡ οἰκογένεια, διὰ νὰ νοηθῇ τὸ πρᾶγμα ἕξ ἀρχῆς καλῶς : τὸ ἄρρεν (τὸ ἰσχυρότερον) δὲν εἶναι ἀπλοῦς τύπος πλησίον τοῦ θήλεος, εἶναι ὁ ἰσχυρὸς, μὲ τοῦ ὁποίου τὰς διαταγὰς (καὶ τὰς ἀνεκφράστους θελήσεις) συμμορφώ-

νεται τὸ θῆλυ· νὰ μὴ παραπλανήσῃ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἄρρεν αὐτὸ (ὁ ἰσχυρὸς συμβιώσεως) εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ θήλεος· τὸ ἄρρεν ἐπιδιώκει τοὺς σκοποὺς του πολ- λάκις καὶ διὰ παραχωρήσεων, πρόκειται οὕτως εἰπεῖν περὶ πο- λιτικῆς.

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν οἰκογένειαν παρουσιάζεται εἰς ὅλας τὰς συμβιώσεις.

Εἰς τὰς συμβιώσεις φυτῶν, τὰ δάση καὶ τὸν λειμῶνα, εἶ- ναι βέβαια, ὅπως εἶπα, μόνον ὑπόθεσις ὅτι ὑπάρχει ὀργάνωσις, ὥστε καὶ τὸ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ὁ ἰσχυρὸς, ὁ ὁποῖος καὶ ὀργα- νώνει, εἶναι ἐπίσης μόνον ὑπόθεσις· ἀλλὰ νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη τίθεται μόνον ἀπὸ παραλληλισμὸν π.χ. τῶν δασῶν μὲ συμβιώσεις ζῴων· εἶναι γνωστὸν ἀντικειμενικῶς ὅτι π.χ. εἰς τὰ δάση τὸ ὑψηλότερον καὶ ἰσχυρότερον κ α θ ο ρ ί ζ ε ι κ ά π ω ς τ ῆ ν θ έ σ ι ν τ ῶ ν ἄ λ λ ω ν δ έ ν δ ρ ω ν ἐ ν τ ὸ ς ὠ ρ ι σ μ έ ν ο υ κ ύ κ λ ο υ δ υ ν α τ ῆ ς ἐ π ι μ ε ρ ο ῆ ς.

Εἰς τὰ ζῶα καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ πρᾶγμα εἶναι φα- νερώτατον. Ἐδῶ εἰς τὰς συμβιώσεις ἡ ὑπαρξις καὶ ἡ ἐ- πιβολὴ τοῦ ἰσχυροῦ εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδέχεται συζήτησιν καὶ παρεξήγησιν.

Εἰς τὰ ζῶα τὸ ἰσχυρὸν ἄτομον ἐπιβάλλει τὴν θέλησιν του εἰς τὰ λοιπὰ τῆς ομάδος, δηλαδὴ ὀργανώνει τὴν συμβίωσιν. Βέ- βαια δὲν μεταβάλλεται, ἐννοεῖται, ποτὲ εἰς τὰ ζῶα, ὅπως εἶπα, ἡ φυσικὴ ὀργάνωσις τῶν σχέσεων τῶν ζῴων μεταξύ των, ἡ ὁ- ποία εἶναι ἔργον τοῦ ἐνστίκτου· ἀλλὰ ὁ ἰσχυρὸς τῆς ἀγέλης δί- δει εἰς αὐτὴν κατεύθυνσιν, ὁ ἰσχυρὸς εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ὄλου. Αὐτὸ εἶναι φανερώτατον κατὰ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς μετανα- στεύσεις π.χ. τῶν πιθήκων περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα, ἔστω καὶ ἐὰν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις πρόκειται περὶ ἐκδηλώσεων τοῦ ἐνστίκτου, ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦ ἐνστίκτου τοῦ ἰσχυροῦ, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ καὶ τοῦ ἐνστίκτου τῶν ἄλλων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀκολουθοῦν. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν συμβίωσιν μελισσῶν, εἰς τὸ σμῆνος, ἐὰν συμβῇ νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ βασίλισσα, τὸ ὄλον περιέρχεται εἰς ἀπερίγραφτον ταραχὴν καὶ ἀταξίαν, ἕως ὅτου εὗ- ρεθῇ νέα βασίλισσα, τὸ κέντρον τοῦ ὄλου, οὕτως εἰπεῖν ὁ ἰσχυρὸς.

Ἐλευθέριος Πουλος, Γενικὴ κοινωνιολογία

Ὁ ἰσχυρὸς εἶναι τὸ κέντρον καὶ τῶν συμβιώσεων ἀνθρώπων, αὐτὸς ἐπιτηρεῖ, ἀλλὰ καὶ θέτει, ὡς φαίνεται, τὴν ὀργάνωσιν τῆς συμβιώσεως⁽¹⁾. Ἡ ὀργάνωσις τῶν σχέσεων ἐντὸς τῆς συμβιώσεως ἀνθρώπων γίνεται διὰ τῶν λεγομένων ἐθίμων καὶ νόμων· ἀφίνω ἔδω κατὰ μέρος τὴν λεγομένην ἠθικότητα, διότι δὲν ὑπάρχει τρόπος διαχειρίσεως αὐτῆς διὰ ἡγεσίας συμβιώσεως. Τὰ ἔθιμα καὶ οἱ νόμοι λοιπὸν δὲν ἐκτελοῦνται μόνον τῶν, ὑπάρχει ἓνα σύστημα ἑξωτερικόν, τὸ ὁποῖον τὰ ἐπιβάλλει, καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι, ἔστω πρὸς τὸ παρὸν μόνον φαινομενικῶς⁽²⁾, ὁ ἰσχυρὸς, ἡ θέλησις τοῦ ἰσχυροῦ. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι ἡ τήρησις αὐτῆ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν νόμων, τῆς ὀργάνωσεως, τῆς συμβιώσεως, γίνεται καὶ διὰ τῆς συνηθείας καὶ διὰ τοῦ ἐνστίκτου, τὸ κύριον ὅμως εἶναι κατὰ τελευταῖον λόγον ὁ ἰσχυρὸς. Τὸ τονίζω διὰ νὰ μὴ ἐπέλθῃ παρεξήγησις : εἶναι ἀδιάφορον τίς εἶναι ὁ ἰσχυρὸς, εἶναι ἓνας καὶ μόνος, ἢ μία διαστρωμάτωσις μέσα εἰς τὴν συμβίωσιν, ἢ μία μειονότης ἢ πλειοψηφία.

Β') Ἀνομοιότητες εἰς τὰς συμβιώσεις φυτῶν, ζῴων καὶ ἀνθρώπων

Θὰ ἐξάρω τώρα σύντομα καὶ τὰς κυριωτέρας διαφορὰς μεταξὺ ὄλων τῶν ὑπαρχουσῶν συμβιώσεων ἀνθρώπων, ζῴων καὶ φυτῶν.

α) Ἡ κυριωτέρα διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν πάσης κοινωνίας (συμβιώσεως) ἀνθρώπων, τῆς ἀγέλης ζῴων καὶ τῶν συμβιώσεων φυτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ σμήνου καὶ τοῦ σωροῦ τῶν μυρμηκῶν. Ἐνῶ εἰς ὅλας τὰς πρώτας συμβιώσεις τὸ ἄτομον (ἄνθρωπος, ζῷον, φυτόν) εἶναι καθόλα τέλειον, ὅμοιον μὲ τὰ ἄλλα, μὲ ὅλας τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς (καὶ πνευματικὰς) δυνάμεις, ἔστω καὶ ἐὰν εἰς διαφόρους

1. Εἰς τὸ ζήτημα τίς ὀργανώνει, θέτει τοὺς νόμους καὶ πῶς, θὰ ἔλθω κατωτέρω εἰδικῶς. Πρὸβλ. τὸ κεφάλαιον: Ἡ ὀργάνωσις καὶ ὁ ἰσχυρὸς, ἄτομον καὶ δμάς.

2. Πρὸβλ. τὴν ἀνωτέρω παρατήρησιν.

βαθμούς, εἰς τὰς συμβιώσεις μελισσῶν. εἰς τὸ σμήνος (τὴν κυψέλην) καὶ εἰς τὰς συμβιώσεις μυρμηκῶν, εἰς τὸν σωρόν, πρόκειται μόνον περὶ δὴ τῶν ἄτόμων. Τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι, ὅπως κατέδειξα, κυρίως τὰ κύτταρα, τὰ διάφορα συστήματα κυττάρων ἑνὸς καὶ μόνου πολυκυττάρου ζώου (π. χ. τοῦ ἀνθρώπου). Μία μέλισσα καθ' ἑαυτὴν ἢ ἕνας μύρμηξ (τερμίτης) καθ' ἑαυτὸν εἶναι μόνον φαινομενικὴ ὑπαρξίς, ὅπως θὰ ἦτο φαινομενικὴ ἢ ὑπαρξίς ἑνὸς κυτταρικοῦ συστήματος π. χ. τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἰς ἕνωσιν ἀπὸ τὸ ὅλον τοῦ σώματος. Δηλαδή μόνον τὸ ὅλον ὁμοῦ, ἡ βασίλισσα, αἱ ἐργάτιδες καὶ οἱ κηφήνες, ἀποτελοῦν ἕνα σῶμα. Ἀπεναντίας κάθε ἀνθρωπίνη συμβίωσις, ὅπως καὶ ἡ ἀγέλη καὶ τὸ δάσος καὶ ὁ λειμῶν, ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἄτομα μὲ ὅλας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς λειτουργίας τοῦ εἴδους τῶν συμβιούντων ἀτόμων, ἀπαρτίζεται ἀπὸ αὐτοτελῆ ἄτομα, ἀδιάφορον ὅτι ζοῦν ὁμοῦ, ἔστω καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον ἀνάγκην τοῦ ἄλλου· ἡ ἀνάγκη αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἡ ὁποία ὑπάρχει διὰ τὴν συμβίωσιν τῆς βασιλίσσης, τῶν ἐργατίδων καὶ τῶν κηφήνων. Ἡ τοιαύτη ἀνάγκη δὲν ὑπάρχει κυρίως οὔτε εἰς τὰς οἰκογενειακὰς συμβιώσεις, ὅπου αὐταὶ παρουσιάζονται εἰς τὰ ζῶα, ἢ δὲ ἀνθρωπίνη ἀπαίτησις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀποτελοῦν ὡς οἰκογένεια ἕνα σῶμα καὶ μίαν ψυχὴν, εἶναι ἰδεολογικὴ ἀποψις περὶ οἰκογενείας.

β) Μία δευτέρα διαφορὰ μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, ἀγέλης καὶ συμβιώσεως φυτῶν, ἀφ' ἑτέρου τοῦ σμήνου καὶ τοῦ σωροῦ εἶναι τὸ ἐπακολούθημα τῆς πρώτης διαφορᾶς μεταξὺ τῶν συμβιώσεων αὐτῶν. Εἰς τὸ σμήνος καὶ εἰς τὸν σωρόν δὲν ὑπάρχει ἀνταγωνισμός, δὲν ὑπάρχει ἀνταγωνισμός μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ὅπως δὲν γίνεται συναγωνισμός καὶ ἀνταγωνισμός καὶ μεταξὺ τῶν κυττάρων ἢ τῶν κυτταρικῶν συστημάτων ἑνὸς πολυκυττάρου ὀργανικοῦ ἀτόμου, ἔφ' ὅσον εἶναι ὑγιές (1). Ἀπεναντίας ὁ ἀνταγωνισμός

1. Δὲν ἔχει σημασίαν διὰ τὸ ὅλον ὁ ἀνταγωνισμός τῶν κηφήνων ἀναμεταξύ των κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σκύζης τῆς βασιλίσσης. Ἐς ληφθῆ

εἶναι τὸ φυσικὸν χαρακτηριστικὸν ἐντὸς πάσης συμβιώσεως ἀνθρώπων, ἐντὸς τῆς ἀγέλης, ἐντὸς τοῦ δάσους καὶ τοῦ λειμῶνος. Εἰς τὰς συμβιώσεις αὐτὰς ἔχει τὸ ἄτομον ἐκ φύσεως τὴν ιδιότητα οὕτως εἶπειν νὰ προσπαθῇ νὰ ζήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερα τοῦ ἄλλου κτλ. Εἶναι πάλιν μόνον ἀπαίτησις τῆς ἀνθρωπίνης ἰδεολογίας νὰ καταρτισθῇ μία συμβίωσις ἀνθρώπων, εἰς τὴν ὁποίαν χωρὶς ἀνταγωνισμὸν νὰ ζοῦν ὅλοι ἀξιοπρεπῶς καὶ νὰ συναγωνίζωνται μάλιστα διὰ νὰ ζοῦν ἀκριβῶς ὅλοι ἀξιοπρεπῶς ἀπολαύοντες ἐξ ἴσου ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως.

γ) Ὑπάρχει ὁμοίωσις διαφορὰ καὶ μεταξὺ ὄλων τῶν μορφῶν συμβιώσεως ἀνθρώπων ἀφ' ἑνὸς καὶ ὄλων τῶν ἄλλων συμβιώσεων ζώων (καὶ φυτῶν) ἀφ' ἑτέρου. Ἡ διαφορὰ αὕτη συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι πᾶσα συμβίωσις ζώων (καὶ φυτῶν) εἶναι, ὅπως κατέδειξα, ὠργανωμένη ἐξ ἐνστικτοῦ ἀπεναντίας πᾶσα συμβίωσις ἀνθρώπων εἶναι ὠργανωμένη ἐν συνειδήτως, διὰ θελήσεως. Εἰς τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις (κοινωνίας, συμβιώσεις) λαμβάνουν τὰ ἐνστικτα μορφήν συνειδητοῦ βίου, γίνονται συνειδητὰ (θελήματα), πλὴν τούτου δὲ προσέρχεται καὶ ἡ διανοητικότητα, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιασθῇ, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, καὶ ὡς ἰδεολογία, μία οἰαδήποτε ἰδεολογικὴ ἄποψις τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων.

Ὑπάρχουν, ἐννοεῖται, καὶ ἄλλαι διαφοραὶ καὶ μάλιστα διαφοραὶ καὶ ἐκεῖ ὅπου τυπικῶς πρόκειται περὶ ὁμοιοτήτων. Π.χ. ἡ πρώτη ἀνθρωπίνη οἰκογένεια ἔχει τὴν μορφήν παροδικῆς σύζευξος, αὕτη δὲ παρουσιάζεται καὶ εἰς τινὰ ζῶα (πτηνὰ, πιθήκους)· ἀλλὰ ὑπάρχει μία οὐσιώδης διαφορὰ καθ' ὅσον εἰς τὰ ζῶα ἡ σύζευξις ἐπέρχεται διὰ τῆς σκύζης, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος δὲν ὑπόκειται εἰς τοιαύτας περιόδους· καὶ ἡ παροδικὴ λοιπὸν σύζευξις λαμβάνει ἄλλον χαρακτήρα εἰς τὰ ζῶα καὶ ἄλλον εἰς τὸν ἀνθρώπον. Καὶ τὰ λοιπά. Δὲν θὰ εἰσέλθω εἰς τοιαύτας λεπτομερείας.

ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὸν σωρὸν (εἰς τοὺς τερμίτας π. χ.) ὑπάρχει ἓνα καὶ μόνον ἄρρεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ο ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΣ, ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΟΜΑΣ

Τίθεται τώρα τὸ ζήτημα : ποία εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὴν ὀργάνωσιν. Εὐρέθη ὅτι ὁ ἰσχυρὸς εἶναι τὸ κέντρον τῆς συμβιώσεως, αὐτὸς ἐπιτηρεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐθίμων καὶ νόμων, τῆς ὀργανώσεως τῆς συμβιώσεως· ἀλλὰ πόθεν προέρχεται ἡ ὀργάνωσις αὕτη;

Εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἡ ὀργάνωσις τῆς συμβιώσεως δὲν παρέχει πάντως δυσκολίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς προελεύσεώς της. Ἐδῶ ἡ ὀργάνωσις πηγάζει ἀπὸ τὸ ἐνστικτον, εἶναι φυσικὴ κατὰστασις τῶν πραγμάτων, φυσικῶς δὲ ὑπάρχει καὶ παρουσιάζεται καὶ ὁ ἰσχυρὸς· τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν μὴ ἰσχυρῶν εἰς τὸν ἰσχυρὸν καὶ κατὰ τὴν πάλιν δύο ἰσχυρῶν ἀντιπάλων πρὸς ὑπερίσχυσιν. Ἄνεφερα τὰ δέοντα ὅταν ἀνέλυσαι τὰς συμβιώσεις φυτῶν καὶ τὰς συμβιώσεις τῶν ζῴων⁽¹⁾.

Ἄλλην ὄψιν παρουσιάζει ὅμως τὸ ζήτημα ὅσον ἀφορᾷ τὴν σχέσιν τοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὴν ὀργάνωσιν εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων. Τὸ ζήτημα ἀφορᾷ κυρίως τὴν εἰδικὴν κοινωνιολογίαν ἀνθρώπων⁽²⁾, ἐδῶ θὰ ἐξάρω τὰ κυριώτερα σημεῖα. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ κατὰ τὴν πρώτην φυσικὴν συμβίωσιν ἀνθρώπων αἱ σχέσεις των (ἡ ὀργάνωσις) ἐκανονίζοντο διὰ τοῦ ἐνστικτου· π.χ. οἱ ἄνθρωποι ζοῦν εἰς παροδικὰς συζεύξεις ὄχι διὰ νόμου τεθέντος πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν ὑστέρων· ὁ ἰσχυρὸς λοιπὸν ἐπιτηρεῖ οὕτως

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 61 - 68.

2. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων.

εἶπειν τὴν δυνατὴν ἴσως παρεκτροπὴν ἀπὸ τὴν φυσικὴν αὐτὴν συνήθειαν (τὸ ἐνστικτον). Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ φαντασθῆ κα- νεῖς ὅτι ὁ παραβάτης αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἰσχυρὸς· τί τότε θὰ γίνῃ; ἀπλούστατα: ἢ θὰ πέσῃ ὑπὸ ἄλλου ὑποβοηθουμένου διὰ τοῦ ἐνστίκτου τῶν ἄλλων ἢ θὰ ὑπερισχύσῃ ἀπέναντι τοῦ ἀντιπά- λου καὶ θὰ γίνῃ ἀρχηγὸς νέου ἔθιμου, οὕτως εἶπειν νέου οἰκο- γενειακοῦ νόμου διὰ τοῦ παραδείγματός του ὡς ὁ ἰσχυρὸς ἢ καὶ διὰ ἐπιβολῆς. Τὸ παράδειγμά μου νὰ γενικευθῆ: Ἡ ὀργάνωσις τῆς συμβιώσεως δὲν ἐπέρχεται ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς γνώμης ὄλων, δὲν ὑπάρχει ταυτότης τῆς γνώμης ἐντὸς τῆς οἰκογενείας καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον μέσα εἰς οἷονδήποτε σύνδεσμον, σωματεῖον κτλ., τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει μέσα εἰς κάθε συμβίωσιν, καὶ τὴν με- γάλῃ τὴν λεγομένην πολιτείαν. Ὁ ἰσχυρὸς ὀργανώνει, ἢ ὀργά- νωσις τῆς συμβιώσεως εἶναι ἡ θέλησις τοῦ ἰσχυροῦ. Εἶναι φάν- τασμα ἰδεολογικὸν ὅτι ὁ ἰσχυρὸς μὲν ὀργανώνει, ὅτι ὅμως ὀργα- νώνει σύμφωνα μὲ μίαν γενικὴν θέλησιν· οὔτε εἰς τὴν δημοκρα- τικὴν πολιτείαν δὲν ὑπάρχει μία κοινὴ θέλησις, ὑπάρχουν τοῦλάχιστον δύο ἀντιμαχόμεναι θελήσεις, ἡ δὲ ὑπερισχύουσα ὀργανώ- νει τὴν συμβίωσιν κατὰ τὰς ἀπόψεις τῆς (τὰ συμφέροντά τῆς ἢ τὴν ἰδεολογίαν τῆς). Ἡ ταυτότης ὄλων τῶν θελήσεων, εἴαν ποτε παρουσιασθῆ (ἴσως π.χ. εἰς τὰς σχέσεις μιᾶς συμβιώσεως πρὸς ἄλ- λας), πηγάζει ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν κατ' ἰδίαν θε- λήσεων, ὥστε καὶ ὁ ἰσχυρὸς, ὁ νομοθετῶν, ὁ ὀργανῶνων, εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ ἀθροισμα τῶν συμβιούντων. Δηλαδή: πάντοτε ὀργανώνει ὁ ἰσχυρὸς τῆς ἡμέρας, ὅπως αὐτὸς θέλει, τὴν συμβίωσιν, τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα εἰς τὴν συμβίωσιν· αὐτὸς νομοθετεῖ, αὐτὸς παράγει τὰ ἔθιμα: νομο- θετεῖ, καθορίζει καὶ ἐπιβάλλει εἰς τοὺς συμβιούντας τὰς σχέ- σεις των εἰς τὸν δημόσιον βίον των, παράγει δὲ ἔθιμα διὰ τοῦ τρόπου, διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του εἰς τὸν βίον τῆς συνανα- στροφῆς. τὸν ἰσχυρὸν ἀπομιμεῖται ὁ ἀδύνα- τος. Εἶναι ἀδιάφορον ὅτι ἡ νομοθεσία ἀκολουθεῖ πολλάκις καὶ τὰς μεταβολὰς τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου· εἰς τοιαύ- τας περιπτώσεις ὁ ἰσχυρὸς παρουσιάζεται ἢ ὡς συμπράττων ἢ ὡς ἀντενεργῶν καὶ τότε πρόκειται περὶ καταμετρήσεως τῆς ἰσχύος του.

Ὁ ἰσχυρὸς λοιπὸν νομοθετεῖ, ἐὰν ὑποκύπτει ποτε εἰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας, σημαίνει ὅτι ἀναγκάζεται νὰ τὰς υἰοθετήσῃ καὶ παρουσιάζεται καὶ πάλιν ὡς ὁ νομοθέτης κατὰ τὴν θέλησίν του. Ἡ πραγματικότης αὐτῆ δεικνύει πόσον φανταστικὴ εἶναι ἡ διδασκαλία ὅτι ἡ ὁμάς εἶναι τὸ κυρίως ὑπάρχον καὶ ὄχι τὸ ἄτομον. Ἀπεναντίας τὸ πραγματικὸν εἶναι τὸ ἄτομον, ἡ ὁμάς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἄθροισμα τῶν ὀργανωμένων ἀτόμων. Εἰς τὸ δάσος, τὸν λειμῶνα καὶ τὴν ἀγέλην εἶναι τοῦτο καταφανέστατον· ἔδειξα ἤδη ὅτι εἰς αὐτὰ τὸ ἄτομον ζῆ τὸν ἑαυτοῦ βίον, τὸ σύνολον, ἡ ὁμάς παράγεται καὶ ὑφίσταται εἰς τὰ ζῶα μόνον πρὸς τὰ ἔξω ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συναισθήματος τοῦ εἴδους καὶ τῆς ψυχικῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ εἶναι τὸ ἄτομον κοντὰ εἰς ἄλλο ἢ διαρκῶς ἢ καὶ μόνον παροδικῶς ἔνεκα ἐξωτερικῆς ἀνάγκης. Σχεδὸν τελείως ὁμοία εἶναι ἡ σχέσις αὐτῆ τῆς ομάδος πρὸς τὸ ἄτομον καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οὔτε εἰς τὰ ζῶα, ὅπως ἔδειξα, ὑπάρχει ἡ λεγομένη θυσία τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν ὁμάδα (1) καὶ οὔτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ὅταν τοιοῦτον τι παρουσιάζεται εἰς τὸν θεατὴν εἶναι φαινομενικόν, ἡ πραγματικότης εἶναι ἄλλη, δηλαδή ἐκεῖ πρόκειται ἢ περὶ καταναγκασμοῦ διὰ τοῦ ἰσχυροῦ, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκει τὰ ἰδικά του συμφέροντα παρουσιάζων αὐτὰ καὶ ὡς κοινὰ τῆς ομάδος, τὴν δὲ ἀπάτην αὐτὴν ἀνεκάλυψε νεωστὶ τὸ ἄτομον (Proletarier aller Länder vereinigt euch!), ἢ ἄλλως πρόκειται καὶ περὶ αὐταπάτης τοῦ ἀτόμου ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἔχει τὴν αὐτὴν ἀποψιν καὶ ὅτι συμπράττει μὲ τοὺς ἄλλους δῆθεν διὰ τὴν ὁμάδα (πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς σχέσεως τῆς ομάδος πρὸς ἄλλας, δηλαδή περὶ τοῦ συναισθήματος τοῦ εἴδους, περὶ τῆς ἐθνικότητος) καὶ τότε πάλιν τὸ ἄτομον θυσιάζεται κυρίως διὰ τὴν ἰδικὴν του ἰδέαν περὶ ἔθνος, διὰ τὸ ἔθνος ὡς ἰδέαν, ἡ ὁποία τὸν κατέχει· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδέα εἶναι κοινὴ ἴσως εἰς ὅλα τὰ ἄτομα καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἄτομα ἔχει κανεὶς τὴν ἀπάτην ὅτι πρόκειται περὶ θυσίας διὰ τὴν ὁμάδα, ἐνῶ εἶναι θυσία τοῦ ἀτόμου φερομένου, κατεχομένου ὑπὸ τῆς ἰδέας «ἔθνος»·

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 62.

ὁ φιλόσοφος ὁ λέγων ὅτι «ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ πατρὶς» θὰ εἶχε καὶ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν διὰ τὴν θυσίαν τοῦ ἀτόμου ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τοῦ ἔθνους.

Ἐπάρχει λοιπὸν κυρίως τὸ ἄτομον καὶ ὄχι ἡ ὁμάς⁽¹⁾, τὸ ἄτομον θέλει, τὸ ἄτομον ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά του τὰ ὑλικά καὶ μὲ τὴν ἰδεολογίαν του καὶ τὸ ἄτομον, ὁ ἰσχυρός, ὀργανώνει τὴν ὁμάδα. Νὰ μὴ γίνῃ μόνον σύγχυσις μεταξὺ σμήνου καὶ σωροῦ μυρμηκῶν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ δάσους, λειμῶνος, ἀγέλης καὶ ἀνθρωπίνων συμβιώσεων ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος· ὠμίλησα ἤδη περὶ τὰς διαφορὰς καὶ θὰ ἐπανέλθω καὶ πάλιν ἀμέσως εἰς τὸ ζήτημα.

---

1. Πρβλ. ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ ζητήματος ὁμάς καὶ ἄτομον τὰς πραγματείας μου *Einzelmann und Gesellschaft* εἰς τὸ *Kölner Vierteljahrshäfte für Soziologie* ἔτος V Τεῦχος 3. *Nocheinmal Einzelmann und Gesellschaft* εἰς τὴν *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie* 1920 Τεῦχος 2 καὶ *Ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία* εἰς τὸ Ἀρχεῖον οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Δ. Καλιτσουνάκη 1939 τεῦχ. Α.